

EUROPA FRÅN EXPANSION TILL STAGNATION

Den starka statens framträdande var allmäneuropeisk. Renässanshoven var lysande. Palatsbyggen, invecklade ceremoniel vid hovet och luxuösa fester skedde i en skala som Västeuropa inte upplevt sedan romersk tid. Men hovet var bara den glättiga ytan runt en hård kärna av centraliserad byråkrati som byggdes upp i land efter land. Byråkratins fysiska centrum gav huvudstäder som växte sig stora.

Trots slösaktighetens triumf i renässanshovet var det ändå kriget som drog de största kostnaderna. Redan under senmedeltiden inleddes den militärtekniska förändring som försköt härarnas tyngdpunkt från elitsoldaterna, det beridna rytteriet, till massan av fotsoldater. Detta kombinerades med vapentekniska nyheter som piken och eldvapnet, men den grundläggande nyheten var att stora mängder soldater uppträdde disciplinerat.

De stora arméerna gjordes stående och därmed ständigt kostnadsdragande. Artilleriets ökade slagkraft medförde att befästningskonsten fick andra dimensioner runt slott och städer.

Också havet blev ett slagfält. De tidigare enmastade skeppen ersattes av flermastade. Tonnaget mångdubblades. Kanonportar och tung bestyckning gjorde skeppen till flytande fästningar. Byggande och underhåll av flottan krävde väldiga investeringar.

Kostnaderna gjorde kriget till statens angelägenhet. Det kunde inte längre vara den enskilde adelsmannens. Så småningom tvingade grannländerna genom krig och hot fram en militär eskalering: Frankrike mot Spanien, Spanien mot England, Danmark mot Sverige. Detta kulminerade under trettioåriga kriget med det första all-europeiska kriget då den tyska slätten blev det gemensamma slagfältet.

1500-talets expansion

Den starka staten som växte fram i större delen av Europa hade inte varit möjlig utan att jordbrukets produktion ökade. 1500-talet var en tid av ny expansion.

Skattningar av befolkningens storlek för äldre tid är svåra. I Europa, utom Ryssland och Baltikum, håller sig olika beräkningar för omkring år 1500 till mellan 60 och 70 miljoner innevånare. Den sammanlagda ökningen under århundradet fram till år 1600 har skattats till mellan 25 och 30 %. I delar av Frankrike och Italien inleddes ökningen redan under senare delen av 1400-talet. I

I fångenskapen tecknade Erik XIV i marginalen till sina böcker. Här har han avbildat en vanlig fotsoldat med musköt.

de flesta regioner pågick den fram till 1500-talets slut, men i England och Nederländerna fortsatte den till 1600-talet.

Inom jordbruket skedde viss teknisk utveckling, men inte lika grundläggande som under perioden 1000–1300. Nyodlingarna var omfattande, och järn användes i större utsträckning. De viktigaste nya odlingsväxterna var ris och bovete som började odlas i södra respektive centrala Europa. Industriväxter, som lin och hampa, fick större betydelse.

Ett huvuddrag var en vidareutveckling av en redan under senmedeltiden alltmer betydande handel med vardagsvaror. Hela Europa integrerades ekonomiskt, med Nederländerna som centrum. Till detta centrum kom säd från Polen och oxar från Danmark. Den starka staten försökte att skydda den ökade handeln, men också att exploatera den genom tull och skatt.

Krisen under 1600-talet

Expansionen under 1500-talet övergick i vad som bland historiker ibland kallats 1600-talets kris. Men skillnaderna mot senmedeltidens kris är stora, och beteckningen kris kan diskuteras. Under 1600-talet stagnerade befolkningsutvecklingen, men invånarantalet minskade bara i krigets länder som Tyskland och Polen. Den totala ökningstakten sjönk till hälften av föregående århundrades, till omkring 10–15 %. Omräknat till en årlig genomsnittlig ökningstakt var den omkring 0,2–0,3 % per år under 1500-talet men bara 0,1–0,2 % per år i Europa som helhet under 1600-talet.

Medelhavsområdet föll tillbaka och i stället blev södra Nordsjön Europas nya ekonomiska centrum. Där pågick expansionen längre, men även England och Holland stagnerade under senare delen av 1600-talet.

Denna relativa stagnation kan ha haft flera orsaker. Pesten var inte alls en lika stor mandråpare som under senmedeltid. Klimatet kan ha spelat en viss roll. Den så kallade lilla istiden sträckte sig från 1500-talets senare del till 1700-talets början. Lägre temperatur och ökad nederbörd har främst drabbat marginalområden.

Huvudorsaken till stagnationen var den samhällliga utvecklingen. Statsapparaten växte och blev under 1600-talet ett hinder för samhällsekonomin, trots att statens organisering under 1500-talet gynnat den ekonomiska expansionen.